

اعتراض تهرانی‌ها

علیه ظلم و جور قاجارها

خسرو معتضد | تاریخ پژوه

ماجرای تحصن و بست‌نشینی تهران نشین‌ها در دوره قاجار نوعی اعتراض به عملکرد دربار و جریان حاکم و سواده‌ترین ترفند ممکن برای دادخواهی از مأموران حکومتی بوده است. آطور کسه تاریخ‌نگاران می‌گویند فرهنگ بست‌نشینی از تحصن در تلگرافخانه تهران شروع شده و بعدها به تحصن در مسجدشاه آن روزگار و در نهایت به بست‌نشینی مردم و علما در حرم حضرت عبدالعظیم(ع) کشیده می‌شود.

نقش اماکن متبرکه

خسرو معتضد، محقق و تاریخ‌پژوه، بست‌نشینی را اقدامی نمادین در مواجهه مردم با ظلم و جور درباری‌ها در دوره قاجار می‌داند و می‌گوید: «در دوره ناصرالدین‌شاه، تکنولوژی تلگراف تازه در ایران مورد استفاده قرار می‌گرفت و مردم در اعتراض به وضع حاکمان آن دوره در تلگرافخانه ایران یا انگلستان بست می‌نشستند تا صدای اعتراض‌شان را به کشورهای دیگر هم برسانند. بعدها بست‌نشینی به مسجد امام خمینی(ره) شاه سابق) در حوالی بازار تهران رسید و در نهایت مردم و علما که از ظلم و جور حاکمان به ستوه آمده بودند در حرم عبدالعظیم(ع) تحصن می‌کنند تا به‌واسطه قداست این محل از حمله اراذل و آویاش و عوامل حکومت در امان باشند».

بخشی از نارضایتی عمومی در تهران به عملکرد حاکمان ظالم منتسب به دربار قاجار مربوط می‌شد. خسرو معتضد، ظلم علاءالدوله، حاکم ستمگر تهران و عقب‌ماندگی مملکت از ممالک اروپایی را دلیل اصلی بست‌نشینی در حرم عبدالعظیم(ع) می‌داند؛ «در دوره قاجار باور عمومی این بود که قاجارها بازمانده قوم مغول در ایران هستند و کبیر فرانسه و دگرگونی کشورهای اروپایی رنگ باخت و مردم نمی‌پذیرفتند که قاجارها کل مملکت را تصاحب کرده‌اند اما این باور بعد از برق دارند و در این کشور، شب‌ها مثل روز روشن است یا روس‌ها در زمستان زندگی عادی‌شان را می‌کنند چون گاز دارند. از طرفی نهضت‌های روسی مثل «تارودنیک‌ها» یا «ایقام» دکاپریستا» علیه حکومت استبدادی تزار روی مردم اثر گذاشته بود و وضع موجود را تحمل نمی‌کردند.»

جنبش عدالت‌خواهی

خسرو معتضد معتقد است بست‌نشینی مردم و علما در حرم عبدالعظیم(ع) نقطه عطفی در دفاع از نهضت مشروطه بوده است: «معترضان و تحصن‌کننده‌ها می‌گفتند ما بساری جلوگیری از ظلم علاءالدوله، عین‌الدوله و درباری‌ها یک عدالتخانه می‌خواهیم. در آن برهه چیزی به‌نام دادگستری نداشتیم و به همین دلیل هر کسی مثل علاءالدوله این اجازه را به خودش می‌داد که مردم را شکنجه و اعدام کند. بعد از بست‌نشینی در حرم عبدالعظیم(ع) مردم در حرم حضرت معصومه(س) تحصن کردند و همین اعتراض‌ها به رشد جنبش عدالتخواهی در ایران منجر شد.»

محافظت از شاه، بنای غارت گذاشتند و به چپاول عابریین و دکان‌ها پرداختند، ولی پس بیچ خیابان‌ها که به طرف خانه‌های قل السلطان میرفت، ترسیده بود که یک بصب به طرف اتومبیل پرتاب شد و قسمتی از اتومبیل را خرد کرد و چند نفر که اطراف آن بودند، کشته شدند و شوفر هم قدری مجروح شد. سپس بصب دیگری در چند متر عقبتر، نزدیک کالسکه شاه منقرض شد و چند نفر کشته و عده‌ای زخمی شدند. ضحک این است که سواراها به جای

کوکبه‌شاهی وارد خیابان باغ‌وحش که امروز به خیابان اکباتان معروف است، شد و هنوز به پیچ خیابان‌ها که به طرف خانه‌های قل السلطان میرفت، ترسیده بود که یک بصب به طرف اتومبیل پرتاب شد و قسمتی از اتومبیل را خرد کرد و چند نفر که اطراف آن بودند، کشته شدند و شوفر هم قدری مجروح شد. سپس بصب دیگری در چند متر عقبتر، نزدیک کالسکه شاه منقرض شد و چند نفر کشته و عده‌ای زخمی شدند. ضحک این است که سواراها به جای

ترور ناموفق محمدعلی‌شاه

زمانی که محمدعلی‌شاه به حکومت رسید، متوجه شد هیچ چیز شبیه حکومت جدش ناصرالدین‌شاه نیست که هر چه دستور بدهد همه بله قربان بگوید؛ بنابراین، او از همان ابتدا دل خوشی از مشروطه‌خواهان نداشت و چنین بود که در سفرش به دوشان‌تپه ماجرای ترورش شکل گرفت. محمدعلی‌شاه، ۱۸مستفد ۱۲۸۶ برای تفریح به‌سوی دوشان‌تپه

حرکت کرد. مرحوم ملکز اده می‌نویسد: «محمدعلی‌شاه با کوکبه باشکوهی، برای گردش، ر هسپار دوشان‌تپه شد. اتومبیل شاه که‌خالی بود و به‌وسیله‌یک نفر شوفر فرانسوی رانده می‌شد، در جلو حرکت می‌کرد و در پشت آن، یک کالسکه‌شش‌اسبه که شاه در آن جا داشت و توسط‌عه‌زبانی از غلامان کشیک‌خانه و امیربهدار احاطه شده بود، دیده می‌شد.

وقایع نگار مشروطه در پایتخت
نهضت

۱۱۷ سال قبل در چنین روزهایی تهران شاهد اتفاقات تاریخی سرنوشت‌سازی بود

نفوذ قدرت‌های خارجی در تشدید مشکلات اقتصادی ناتوانی شاهان قاجار برای حل آنها، به‌تدریج حلقه‌های اعتراضی را در ایران شکل داد. در نهایت پاسخگو نبودن حکومت قاجار، این اعتراضات را از شکل سلامت‌آمیز به شکلی تبدیل کرد که نتیجه آن اتحاد همه اقشار جامعه برای پایان دادن به سلطنت مطلقه قاجار و تصویب قانون اساسی مشروطه بود. برای به ثمر نشستن این جنبش اتفاقات و وقایع متعددی در تهران به‌وقوع پیوست که در این گزارش با ما آنگر مرور کنید.

رویداد

شهادت طلبه جوان

موقعیت: محله امامزاده یحیی، مسجد معمارباشی
ماجرای: سیدعبدالحمید فسی در مدرسه علیه حاج ابوالحسن معمارباشی به تحصیل علوم دینی مشغول بود. این طلبه ۲۲ساله در دفاع از محمد و اعظامفغانی و آزادی‌کردن او از دست سربازان، تیر خورد تا عنون نخستین شهید مشروطه را از خود کند.

رویداد

به توپ بستن مجلس

موقعیت: بهارستان
ماجرای: نظامیان قزاق در مدرسه سپهسالار، روز قبل از به توپ بستن مجلس، تجمع و توب‌ها را امر میدان ستفر می‌کنند. لوله‌های توپ به سمت مجلس گرفته می‌شود و آن اتفاقی که نباید رخ دهد، می‌افتد. با استناد به تصاویری که از مجلس بعد از به توپ بستن وجود دارد، تقریباً ۸۰درصد ساختمان مجلس و نالارهای الحاقی نابود شده است. بسیاری از نماینده‌ها در این واقعه برای حفظ‌جان‌شان به سفارتخانه‌ها پناه می‌برند، اما بعضی از آنها می‌مانند و تا آخرقاومت می‌کنند و شهید می‌شوند. سفیر هلند در سفرنامه‌اش می‌نویسد: من بعد از واقعه بهارستان رنم باره‌های بدن و قطعات تکه شده بسیاری از کسانی که در آن محله جان خوشان را از دست دادند، دیدم. محله دلخراشی بود».

رویداد

به چوب بستن بازاربان

موقعیت: مسجد شاه (امام خمینی(ره))
توضیح: این مسجد به‌دلیل نزدیکی به بازار در سال‌های مشروطه محل تحصن بازاربانان و مردم بود.

رویداد

بست‌نشینی در حرم

موقعیت: شهری
ماجرای: عده‌ای از مردم و روحانیون تهران به رهبری شیخ‌فضل‌الله با تجمع در حرم حضرت عبدالعظیم(ع) خواستار مشروطه مشروع شدند. در نتیجه، متمم قانون اساسی تدوین شد که شامل حفظ نظارت ۵ مجتهد بر قوانین می‌شد.

رویداد

بست‌نشینی در سفارت انگلیس

موقعیت: قلهک
ماجرای: باغ قلهک پاتوق انگلیسی‌ها بود و به همین علت خیلی از دوره‌های و جلسات کاری سفارت نیز در فصل گرم سال به این مکان منتقل شد؛ جلساتی که اغلب در آنها تصمیماتی گرفته می‌شد که نقش بسزایی در تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران داشت. انگلیسی‌هایی که مخالف سیاست‌های روسیه در ایران بودند بعد از به توپ بستن مجلس با پناه دادن ازادیخواهان در باغ قلهک از خود چهره حامی مشروطه ساختند. مرحوم بهبهانی در این‌باره می‌گوید که شمار زیادی از روحانیون، بازاربانان و مردم در باغ قلهک بست‌نشستند و درخواست کردند تا سفیر انگلیس در حمایت از آنان و تحقق خواسته‌هایشان اقدام کند.

رویداد

حمایت پهلوان رزاز از مشروطه‌خواهان

موقعیت: خانه پهلوان رزاز در چهارراه سرچشمه
ماجرای: شیخصن شجاعت معروف به پهلوان رزاز، حامل پیام و نامه آخوند خراسانی در تهران برای مشروطه‌خواهان بود.

رویداد

حصر ستارخان و باقرخان در باغشاه

موقعیت: باغشاه (دانشگاه جنگ فعلی)
ماجرای: ۲۰سردار بزرگ مشروطه، ستارخان و باقرخان، هنگام ورودشان به تهران در عمارت اتابک با باغشاه مستقر می‌شوند. چند روز پس از اسکان این ۲ سردار، مجلس طرحی را تصویب کرد که به موجب آن تمامی مجاهدان و مبارزان غیرنظامی، از جمله ستارخان و افرادش، موظف می‌شوند سلاح‌های خود را تحویل دولت دهند. یاران ستارخان اما زیر بار این موضوع نرفتند. به‌تدریج مجاهدین دیگری که با این طرح مخالف بودند به ستارخان و یارانش پیوستند و در عمارت اتابک تجمع کردند. این موضوع موجب هراس دولت مرکزی شد و زمینه شکل‌گیری یکی از فضا‌ترین رویدادهای تاریخ مشروطه را رقم زد. در این روز، قوای دولتی که در مجموع «۳۰نفر می‌شدند، باغ اتابک را محاصره کردند و پس از چندبار فرستادن بیغام، به باغ حمله کردند. در این نبرد برابر که ۴ ساعت طول کشید، «۳۰نفر یاران ستارخان کشته شدند. سردار را به پشت‌با را در پیش گرفت، اما در مسیر به‌ها در یکی از راه‌راه‌های عمارت، تیری به پایش خورد و مجروح شد. نظایم‌ها او را دستگیر و یارانش را طلع سلاح کردند.

رویداد

دفن شبانه مشروطه‌خواهان

موقعیت: باغشاه (دانشگاه جنگ فعلی)
ماجرای: تعدادی از رهبران مشروطه‌خواه پس از شکنجه در باغشاه، در مقابل محمدعلی‌شاه کشته و بیکر آنان شبانه و پنهانی در ضلع جنوبی باغشاه دفن شد.

رویداد

ترور آیت‌الله بهبهانی در خانه‌اش

موقعیت: سربولک
ماجرای: منزل و مسجد آیت‌الله سیدعبدالله بهبهانی از رهبران نام‌آور نهضت مشروطه در محله سربولک واقع شده است. مسجد و خانه کنار هم قرار گرفته‌اند و این روحانی فقید در این مسجد اقامه نماز می‌کرد. این دو بنا باعث شهرت محله سربولک شد. او از مخالفان عین‌الدوله، وزیر اعظم دوره مظفالدین‌شاه و محمدعلی‌شاه بود و پس از اینکه مسوئول ژورف نوز، بلژیکی (وزیر گمرکات در عصر مظفالدین‌شاه) در یک مهمانی با لباس روحانی و عمامه به‌سر عکس گرفته بود، به او اعتراض کرد. او در نهایت، ۲۴تیر سال ۱۲۸۹ در خانه‌اش به‌دست چند نفر ترور شد. اینجا محلی است که سران مشروطیت در آن جمع می‌شدند و آیت‌الله بهبهانی در همین خانه ترور شد و نخستین ملاقات آیت‌الله بهبهانی و آیت‌الله طباطبایی در این مکان بود.

رویداد

شهادت شیخ فضل‌الله نوری

موقعیت: میدان توپخانه (میدان امام خمینی(ره))

ماجرای: میدان امام خمینی (توپخانه) در طول حیات خود شاهد وقایع تاریخی زیادی مثل تجمع‌های اعتراضی، اعدام و... بوده است. در این بین، شهادت شیخ فضل‌الله نوری، از مجتهدان و علمای شیعه در تهران و از پیشروان جنبش مشروطه مشروعه، یکی از وقایع غمبار و مشهوری است که در این میدان اتفاق می‌افتد. دکترشمس‌الدین تهرندکیا به نقل از محمد زمان، معروف به آقا بزرگ‌خان که در زمان قاجار صاحب منصب و مدیرنظام بود، درباره بقیه این ماجرا چنین می‌نویسد: «آقا را توی دره‌کده‌کذا اقلیمت و به طرف میدان توپخانه حرکت کردیم. جمعیت زیادی در میدان جمع شده بودند، به‌طوری که حرکت دره‌کده را غیرممکن ساخته بود. تیروهای دولتی جمعیت را کنار زدند تا راه برای عبور با شود. وقتی به جلوی نظیبه رسیدیم آقا را بیاده کردیم و دوباره بردیم داخل نظیبه. آقا را روی نینکت نشانیدیم... می‌دانست که او را می‌کشند. مخصوصاً وقتی که موقع برگشتن در توپخانه آن ساطرا دید، دیگر حتم داشت. تمام مقدمات اعدام از شب پیش تهیه شده بود. صحنه توپخانه ملو از مردم بود، ایوان‌های نظیبه و تلگرافخانه و تمام اتاق‌ها و پشت‌با‌های اطراف مالامال جمعیت بود. دوربین‌های عکاسی در ایوان تلگرافخانه و چندگوشه و کنار دیگر مجهز و مسلط به روی پایه‌ها سوار شده بود. مجاهدین مسلح مردم را پس و پیش کرده، راه را باز جلوی او باز کردند. آقا همانطور که زیر در ایستاده بود گاهی بر معنی به جمعیت انداخت، آنگاه سر به آسمان بلند کرد و و این آیه را تلاوت کرد: و افوض امری الی‌الله ان‌الله بصیر بالعباد و به طرف دار راه افتاد.»